

RABLÓGAZDÁLKODÁS FOLYIK-E A MAGYAR(ORSZÁGI) ERDŐKBEN?

Bolla Sándor

A „Kaán Károly Ökoklub” és a „Soproni Egyetem” szerkesztőbizottsága által történt felkérésre összeállított tanulmány.

Abból az egyszerűsített fogalom-meghatározásból indulok ki, hogy az erdő fás ökoszisztéma (tehát: faállomány + társult élőlények + termőhely), amelynek az ember, a társadalom szempontjából *három szerepe van: fa-(nyersanyag-)termelés + környezetvédelem + humán rekreáció*. Mindhárom szerep szempontjából külön is megvizsgálandó, átgondolandó, hogy „rabló vagy nem rabló”: a környezetvédelmi funkcióba beleértve a természetvédelmi „alrendszer”-t, tehát a társult élőlények fennmaradási-túlélési esélyeit is, nem csak az őshonos fajokét.

Fa-(nyersanyag-)termelés

Az élőfakészlet mennyisége. — Elismert szaktekintélyek, erdőmérnöki végzettséggel rendelkező szerzők — „Az Erdő”-ben is, másutt is — azonos (!) adatbázis alapján állítják össze, hogy

- nem rablógazdálkodunk,
- igenis rablógazdálkodunk, felélve még a korábbi erdész szakember generációk által megtakarított készleteket is.

Nincs sem elegendő adatbázisom, sem számítógépes programom, sem kellő szakismeretem a különféle rendszerű adatfelvételek, ill. fatömeg- és fatermési táblák homogenizálásához: érdemi állásfoglalásom tehát nem lehet. Lehet és van is azonban egy, a magamfajta fél-laikus részéről is megfogalmazható kérdésem: miért nem tárgyalják teljesen elkülönítve a szerzők a II. világháború utáni erdőtelepítések terület és fatérfogat-(fatömeg-)növelő szerepét?! Hiszen az új erdő telepítés az erdész szakma szempontjából impérium-bővítés, ezért téves ezek kapcsán (is) „bővített újatermelés”-ről beszélni: újra-termelni csak azt lehet, ami már korábban is megvolt. Tehát szeretnék egy olyan adatsort látni, amely az 1945. utáni új erdőtelepítések nélkül, tehát az „örökölt” azaz „régiből vagy nettó” erdőterületeinkre vetítve is igazolná a fatérfogat-növekedést, fajokbontásban.

Az élőfakészlet minősége. — Az általam ismert faiparban, fafeldolgozásban dolgozó erdész és faiparos kollégák egyre hangosabban mondják, hogy az alapanyagellátás belföldi hányadából elfogy, hovatovább eltűnik az igazi méretes anyag. Ennek (részben) az ellenkezőjét állítja implicite az a statisztika, amely szerint főbb fafajaink esetében a magasabb korosztályok összterülete, ill. aránya nőtt az utóbbi 1—2 évtizedben, márpedig ami öregebb, az vastagabb törzsű is. Szeretnék látni egy olyan fajfajstatisztikát (terület, fatérfogat), amely fatermési osztályonként (!) is igazolja, hogy a legfontosabb fafajainknál az I—II—III. osztályban is valóban nőtt, ill. növekszik a méretesebb faanyagot ígérő, idősebb faállományok mennyisége. [Persze a fatermési osztály csak egyik „jelképe” a minőségnek, de erdőtervezésünkkel mást nem rögzítünk. Pedig az a bizonyos méretes anyag a korábbi vagy a legfrissebb törzs-sérülések miatt, akár beteg is lehet. Törzs-sérülésben nem csak természeti károsítók hatását kell figyelembe venni, mint ami-

lyenek pl. a fagy okozta repedések és forradásaik, vagy pl. a kéregfekély sebei és hatásai, hanem pl. az emberi mulasztásokra visszavezethetőkét is, mint a természetes vadeltartó képességet (akármilyen mértékben) meghaladó vadlétszám okozta minőségi vadkárokat éppúgy, mint a legtöbbször gondatlanságból keletkező erdőtüzeket, vagy a kíméletlen, törzs-károsító technikák, nevelővágási technológiák sebzéseit is.]

A fatermési osztályonkénti értékelést üzemszerűen is, erdőfelügyelő-ség működési körzet mindösszesében is, természet- és termelésföldrajzi (régbben: erdőgazdasági) tájanként is, szektoronként is megnézném, nemcsak „MNK mindösszesen”-ben..., (mert a statisztikai összegek és átlagok kitűnően alkalmasak helyenkénti-időnkénti rablások elfedésére akkor is, ha a statisztika készítőjének nem ez a szándéka).

Az erdő közszolgáltatásai

A „másik két” erdő-funkció együttesen közérdekű, közélű, közhasznú, (csak a rekreációs célúakra használja a szakma a „köz-jóléti” kifejezést is), mindezek összefoglalhatók a köz-szolgáltatás gyűjtőfogalmában.

Szakembereink tényszámokon nyugvó elemzése szerint a mai magyarországi erdőknek kb. a 15–17⁰/₀-ában folyik és (természetföldrajzi adottságok következtében) folytatható természetes felújítás magról, a többiben nem. Ha durva megközelítéssel a sarjzartató természetes felújítások arányát (elsősorban akác, szürkenyár, de újabban — gazdaságossági szempontokra hivatkozva — más fafajok is szóba kerültek) további kb. 15⁰/₀-os össz-erdőterületen prognosztizáljuk, még ekkor is az MNK erdeinek 2/3-ában mesterséges erdőfelújítás várható. Tétélezzük fel, hogy az erdőfelújítások természetes (mag+sarj) rendszerében a társ-élőlények túlélése éppúgy lehetséges, mint a fafajok génkészletének az eredeti élőhelyen történő megőrzése. Tétélezzük fel azt is, hogy a természetes felújítások során a gazdálkodók kíméletlen (és többször: vegyszer-mentes) technikákkal, technológiákkal dolgoznak. Erdünk 1/3-ában így a tartós, és az ökológiai tényezőkkel összhangban lévő, azokra épülő közszolgáltatások tehát többé-kevésbé megnyugtatónak tűnnek, (az eseti, durva kivételeket most nem emlegetve fel).

A fennmaradó 2/3-nak közel a fele, tehát az MNK erdeinek közel az 1/3-a nemesnyár, nem sarjzartatható akác, és a szemiarid termőhelyekre mesterségesen telepített *Pinus*-(erdei- és feketefenyő) monokultúra vagy „kvázimonokultúra” (=geometrikusan telepített, igen kisszámú elegy-fafajjal). A közszolgáltatások szempontjából ezeknek az erdőknek az eszmei értéke ugyan kisebb, mint az őshonos fafajokból álló erdei ökoszisztémáké, de pl. a társ-élőlényeket tekintve igen sok életközösségnek biztosíthatnak élőhelyet. Mai felújítási technológiáik zöme a társ-élőlények nagy részének túlélése szempontjából kíméletlen. Az üzemeknek ma semmiféle anyagi érdekük, érdekelt-ségük nem fűződik a kíméletességhez. Könnyű átlátni, milyen válasz adható a „rabló vagy nem rabló” kérdésére ebben az 1/3-ban: gyakran „rablunk”, már ami a társ-élőlények túlélését illeti.

A legveszélyesebbnek tartom a „harmadik 1/3-ot”: a (többször) őshonos fafajok elegyes állományjaival jellemezhető olyan erdei ökoszisztémákat, amelyeket a mai technológiai szemléletünk mellett csak mesterségesen „tudunk” felújítani. Valószínűleg azért, mert gazdasági érdekelttség híján türelmetlenek vagyunk bevárni a természet folyamatait, vagy nem akarunk hozzá-(viszsa!)- szokni pl. egy cseres-tölgyesben a vegyeskorúsághoz....

Ezekben az erdőkben a művileg, több évszázad erdőgazdálkodásával kialakított egykorú, egy vagy két koronaszintbe rendeződő faállományok többsége is ma még e l e g y e s (!), alattuk, ill. bennük pedig az illető ökoszisztémára jellemző társ-élőlényeknek szinte a teljessége megtalálható!

Mesterséges felújításuk általam ismert gyakorlata során azonban

- a véghasználatok kíméletlen, néha brutális technológiai következtében a társ-élőlények zömének a túlélésére nincs esély;
- az ültetett fafajok szaporítóanyaga tájidegen élőhelyekről származik, tehát a helyi ökológiai-adaptációs génkészletet nem őrizzük meg, a táj-faj-tákat nem tartjuk fenn;
- új, mesterségesen felújított erdeink közelítenek a „kvázi-monokultúrához”: 1—2 fafajból állnak, (az előző, elegyes állomány felverődő elegyfajainak egyedeit „vegyszerrel és vassal” pusztítjuk, nehogy a célállományban előírt fő fafaj(ok) mellett az elegy elérje, vagy netán meghaladja az írász-tal mellett kreált, jogszabályi 20⁰/₀-ot); és az 1—2 fafaj alatti viszonyok-hoz kényszerűen alkalmazkodó 1—2 cserje- és lágyszárú faj dominanciá-jából végül is valami „fél-kultúr” ökoszisztémává silányodás áll elő, ezt nevezzük g é n - e r ő z i ó n a k !

Ebben az 1/3-ban tehát sajnos dominánsan rablógazdálkodást tapasztalok a közszolgáltatások szempontjából, és amíg meg nem teremődik a szak-mában a vagyongazdálkodás, ezen belül az *erdei ökoszisztémák eszmei értékkel való nyilvántartása*, illetve, amíg a közszolgáltatási funkciók értékét nem tekinti a társadalom a *közvagyon üzemre bízott részének*, addig nem is látok kiutat.

Melyek a legsúlyosabb gondok hazai erdőgazdálkodásunkban?

Nem fontossági sorrendben:

Az országban ma meglévő, sajnos nagyon is kiterjedt értékrendi válság a szakmában megtehető a „*rabló vagy nem rabló*” lelkiismereti bizonytalanságával (már tudniillik azoknál, akik — legalább időnként — szoktak lelkiismeret-vizsgálatot tartani...). Az okokra, ill. a megoldások néme-lyikére — legalábbis, amelyek az én (olyan, amilyen) lelkiismeretemet meg-nyugtathatnák — az előző pontban próbáltam rámutatni.

Ma az erdőgazdálkodás a termelő szféra része. Mivel azonban a „másik két” funkciójából fakadó közszolgáltatásai a közvélemény (hál’ Istennek) egyre ökológikusabb világlátása folytán egyre nagyobb szerepet kapnak; to-vábbá, mivel a jelenlegi tőkehiány a szakma széles köreiben esetenként már a faállomány (!) egyszerű újratermelését is veszélyezteti, az e g é s z e r d ő g a z d á l k o d á s t a (köz)szolgáltató szférába sorolnám át: az elvonások meg-szüntetésével ö n f e n n t a r t ó v á t e n n é m .

Az erdő közszolgáltatásai feltétlenül indokolják, hogy „a köz” éppenséggel közérdekből (!) lemondjon az ágazat elvonásairól, mint — népgazdasági szinten jelentéktelen — költségvetési bevételekről. Ahol pedig szükséges, oda *köz-pénzek* (=állami költségvetés) áramoljanak az erdőbe, az erdőgazdálko-dásba, a „másik két” funkció megőrzésére (=a közvagyon fenntartására) és fejlesztésére (=közvagyon gyarapítására). Ennek nem mond ellent az a tény, hogy néhány — igen kisszámú — nagyvállalatunk az elmúlt években is tisztes nyereségeket tudott termelni: bizonyos műveletcsoportok, így pl. a faipar, vagy pl. az egyéb ipari és szolgáltató tevékenység, ahol ezek a nyereségek keletkeznek, tartozzanak továbbra is a termelési (nyereség-érdekeltségi vagy

pedig a vagyon-érdekeltségi) szférába. A közvagyonhoz kötődő közpénzek erdőgazdálkodási felhasználásának az ellenőrzési rendszerét természetsszerűleg ki kell munkálni.

Az ország erdeinek közel az 1/3-a ma mezőgazdasági nagyüzemek (túnyomó többségben a mezőgazdasági termelészövetkezetek, kisebb részben az állami gazdaságok) kezelésében van. És ez még „nem baj”, hogy a kedves ifjú kollegák szóhasználatát tartsam meg. A baj az, hogy a más körülmények között, más szektorban folyó erdőgazdálkodásnak nincs megfelelő (sőt ma: nincs semmilyen!) szervezete az államerdészetre specializálódott szakmai irányításban. Mert az illetékesek általában csak tudomásul veszik és „deklarálják” a többszektorságot szakmánkban, de rendszeres és folyamatos elemzéssel, és főleg: „kezeléssel” nem alkalmazkodnak a szektorok különbözőségéhez. Így pl. a mezőgazdasági termelészövetkezeti erdőgazdálkodást objektíve sújtó szétosztásnak, az ebből elkerülhetetlenül következően magasabb fajlagos költségvonatoknak (hektárra, m³-re vetített anyagmozgatói költségek!) nincs semmi érdemi nyomuk ezen üzemek elszámolási — ezen belül: szakmai elszámolási — rendjében. Holott ma (közel) minden harmadik hektár magyarországi erdő szektorhátrányos (!) helyzetben van, éppen szétosztása folytán. Mivel a sokszektorság nemcsak, hogy fennmarad, hanem még színesedik is, e szektor-különbözőségek sürgős kezelését a hatóságoknak és az érdekképviselői szerveknek együttműködve ki kell dolgozniuk.

Mind erdőmérnök-, mind erdésztechnikus körökben szomorúan tapasztalom az ökológiai ismeretek, ennek kapcsán az ökológiai szemlélet mai színvonalát, vagy inkább színvonaltalanságát. (Tisztelet annak a törpe minoritás jellegű kivételnek, akik nemcsak megtanulták, nemcsak bővítik, hanem alkalmazzák is /!/ ilyen jellegű ismereteiket.) Márpedig az erdőkben a faállomány fajaihoz társult élőlények túlnyomó többségének mind a léte, mind a túlélése — akármilyen közgazdasági környezetben — elsősorban az ökológiai szemléletünktől függ, beleértve az ökológiai lelkiismeretünket is. (Amennyiben pl. a vadgazdálkodásban következetesen érvényesülne, hogy a vadászati jog alapja a föld használati joga, akkor közgazdasági és komplex ökológiai — tehát a vadbiológiai szempontok és a többi társélőlény fennmaradásának és túlélésének a szempontjai együtt — érdekegyeztetésből egy, a mainál sokkal célszerűbb állapot alakulhatna ki.) Anélkül, hogy kétségbe vonnám az erdők faállományainak „élőfakészlet = potenciális nyersanyag”-termelő alapvető gazdasági szerepét, ugyanilyen (!) alapvetőnek tartom az erdők, mint ökoszisztémák társadalmi, közszolgáltató, ezen belül környezetvédelmi szerepét is: a társélőlényekkel kapcsolatban pedig az általam „nagyüzemi természetvédelem”-nek nevezett megőrző-fenntartó, sőt fejlesztő tevékenységet. Azonban egyetlenegy — akár nyereség —, akár vagyonérdekelt — termelő közösség sem kergethető anyagi csődbe vagy lelkiismereti válságba! Tehát a közszolgáltatások, jelesül pl. a „nagyüzemi természetvédelem” közgazdasági feltételeit meg kell teremteni: az erdei ökoszisztémák vagyonkénti (= eszmei értékben történő /nyilvántartásával/ mégpedig az erdészeti üzemterveinkben), és közpénzek beáramoltatásával, ill. elvonásuk megszüntetésével mindazon termelő közösségekre, érvényesen, amelyek a „másik két” funkciót fenntartják, sőt, fejlesztik, bővítik. Megoldási javaslataim tehát részben az ágazatirányítás (pl. az elszámolási rend), részben az ökológiai szemlélet posztgraduális képzéseken történő elsajátítása körébe esnek.

Korábban ágazatunknak olyan etikai értékrendje, olyan magatartásformái voltak, amelyek a szakmai követelményekhez és speciális munkakörülményeinkhez a legjobban igazodtak, azokat a legjobban szolgálták, kiállva néhez idők próbatételeit is. Ez a szakmai-erkölcsi értékrend, ezek a magatartásformák a *tekintélyelv és a demokrácia elemeit kiegyensúlyozottan ötvözték*, egyúttal a szakmai hagyományokra is épültek. Norma jellegük és stabilitásuk éppen a *mi szakmánkra jellemző hosszú termelési ciklushoz* igazodva garantálta a töretlenséget, a szakember személyétől is független folytonosságot, kiegyensúlyozottságot mind egy-egy szakember generáción belül, mind a generációk között. Az 1949-es „fordulat éve” a mi szakmánkban *e tekintetben* számos negatív trend felerősödésére, ezáltal káros szakmai-etikai felhígulásra is vezetett, amelyeket sem tő mellett, sem a szakmai irányítás csúcsain, sem a kettő között nem tudott, nem is tudhatott kivédeni a *pozitív hagyományainkhoz azok termelési (!) célszerűsége miatt* is máskor oly eredményesen ragaszkodó erdész szakember gárda. (Mindezeknek csak egyik tünete volt, hogy a rákosista, majd neo-sztálinista tévelygés több mint egy évtizedig igyekezett elfojtani selmeci eredetű diákhagyományainkat is). Kiveszőfélben van sajnos a szakmai együvé tartozás, az erdész-összetartás, a „münder becsülete”, mint *szakmai-etikai értékek elfogadása és megtartása*. Ennek „kézzelfogható” tünetei pl. egyes helyeken a főnök-beosztott-viszony már-már feudális jellege, vagy pl. az erdómérnök-erdésztechnikus végzettség különbségének (ugyancsak feudális) kaszt-kórsággá burjánzása, de a sor sajnos folytatható. A jövőt illetően azonban még aggasztóbbnak látom, ill. tapasztalatom, hogy egyes helyi szakmai — tehát többnyire erdómérnök — vezetők, lassan már nem is tudnak *össz-magyar erdőgazdálkodás-ban gondolkodni*, csak a saját, helyi kollektívájuk — gyakran igen rövidtávú! — érdekeit ismerik el, és képviselik egyetlen vezérelvként. Ezzel egyidejűleg — és többnyire ugyanazok a fentebb körülírt vezetők — *az együvé tartozás erősítésére predesztinált Országos Erdészeti Egyesület* munkáját nem támogatják, sőt — rosszabb esetben, kiskirályi elvakultságukban — még el is szabotálják.

Etikai értékeket, magatartásformákat sem parancsszóval, sem közigazgatási szabályozással nem lehet teremteni, „legfeljebb csak” megnyomorítani... Teremteni lehet és kell is azonban etikai értékeket és magatartásformákat a nevelés eszközeivel: türelemmel, példamutatással és szeretettel (ezen belül nem kevés szakmaszeretettel). Hogy ki? Mikor? Hogyan? — Mindenki, mindenkor és minden tisztességes eszközzel: tehát minden erdész szakember, minden időben és minden sorshelyzetben. Mégpedig a „rábízott talentumok” bibliai példázatából szekularizálható, általánosítható elveknek megfelelően: mindig azzal az eszközzel, amink éppen van. És e tekintetben senkinek sincs kibúvója vagy felmentése: *mindenki, mindenkor, midenképpen személyesen illetékes is, tehát felelős is!*

Szükségesnek tartok-e valamilyen társadalmi ellenőrzést az erdőgazdálkodásunkban, és milyen legyen az?

Mivel a „másik két” funkció, vagyis az erdők közszolgáltatásai közérdekűek, közcélúak, és közhasznúak, én nem „valamilyen” ellenőrzést tartok *szükségesnek és jogosnak*, hanem az *össz-társadalmi ellenőrzést*. Persze ez igazából akkor lehet hatékony, ha „a köz” közpénzeket áramoltat az erdő eme funkciói megőrzésére, bővítésére, (lásd: ma már a tiszta vizet is meg kell fizetni!), illetve nem von el tőlünk, hanem *közszolgáltatási célból nálunk hagyja az eszközöket*. Hogy az ellenőrzés milyen legyen? Majd „a köz” és a szakma kon-

szenzusából előáll a megfelelő rendszer, szervezés, ill. szervezet. Hogyan látom — az előző kérdésekhez kapcsolódva általában, az általam művelt szakmai részterület(ek)en pedig konkrétan az egyetemi felsőoktatást? (Nem került el a figyelmet a kérdések 2. fele sem, ti. a tudományos kutatásra e tekintetben való rákérdezés, de ez újabb sok oldalt venne igénybe, ezért itt és most elhagyom, szíves engedelmetekkel).

Nos, majdnem sehogyan sem látom. Ugyanis — leszámítva a nagyritka, az egyetemi (vagy az erdősztechnikumi) munkáról szóló, szaksajtó-beli beszámolókat, ismertetőket — alig van ismeretem arról, hogy nektek, kedves ifjú kollégák, manapság ki, mit és hogyan tanít, illetve benneteket milyen erkölcsi értékrend etalonjaihoz viszonyítva nevel, (és főleg: melyiket milyen eredménnyel).

Azt a hiányosságot azonban konstatáltam, hogy — noha Magyarországon ma közel minden harmadik hektár erdő = mezőgazdasági termelőszövetkezeti erdő — az mgtsz-erdőgazdálkodás szektor-specialitásainak az oktatására, az erre való felkészítésekre (legalábbis nappali tagozatokon) tudomásom szerint nem kerül sor. Pedig, ismétlem: „minden harmadik hektár erdő”... Hogy Sopron mit ad nektek a mai magyarországi gondokhoz képest, azt ti magatok sokkal jobban el tudjátok dönteni, kis részben éppenséggel kitűnő kérdéseitekre a most megkérdezettektől befutó válaszok alapján, zömmel azonban majd kint a terepen.

A fák növekedését a genetikai kód befolyásolja. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a vetőmag genetikai állapotát, adottságait. Az erdőgazdaságban azt kell vizsgálni, hogy az adott termőhelyen a genetikailag meghatározott hatóerőket miként lehet fejleszteni. A származási és nemesítési kísérletek 100 éves jubileumán megállapították, hogy a fenotípus kiválasztást csak alapos, biometriailag alátámasztott vizsgálatokkal lehet megoldani. Ez a munka mint előzmény, nem hagyható el, de a nemesítés számára nem lehet végcél a fenotípus szerinti válogatás. A következő kérdések merülnek fel:

1. A szelekció mértékével arányosan csökken a magtermő faállomány törzsszáma, miáltal drasztikusan mérséklődik az alkalmazkodókészség, az erdőművelési szempontok teljesítése, az üzembiztonság. A nemesítés felelőssége, hogy ebből a nagy variációtartományból kizárja a nemesítésre alkalmatlanokat. A vegetatív szaporítást a többklónú fajtaösszetétel figyelembevételével kell végezni.

2. A „vizsgált” szaporítóanyag legyen ellenálló a betegségekkel szemben. Különösen a vegetatív szaporítás nyomán kell erre már a kísérletek során ügyelni.

3. A kísérleti területekkel széles termőhelyi mezőt kell átfogni.

4. A fajtáknak legyen azonosítható jellege. Ezt az erdei fajták esetén roppant nehéz elérni, amely indokolttá teszi a biokémiai meghatározás szorgalmazását.

5. A fajtaazonosság ellenőrzését olyan bizonyossággal kell elvégezni, hogy a gyakorlat erre támaszkodhasson.

6. A fajtavédelemhez hasonlóan a vizsgált vetőmagot központilag kell nyilvántartani és a fontosabb adatokkal ellátni.

7. A fajtavédelmet szigorítani kell, hogy a nemesítési tevékenység növekedjen és a fajtaazonosság ellenőrzése hatékonyan javuljon.

(AFZ 1988. 49. Ref.: dr. Solymos R.)